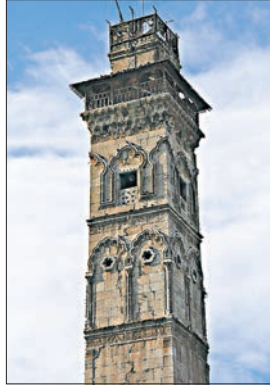

MİNARE

MİNARE
(المئارة)

Sözlükte "ışık veya ateş çıkan / görünen yer" anlamındaki Arapça **menâreden** gelmektedir; bazı bölgelerde aynı anlamda **mi'zene** de (ezan okunan yer) kullanılmaktadır. Minarelerin kökeninin Orta Asya ve İran'daki işaret ve haberleşme (ateş) kulelerine, Suriye'deki gözetleme ve çan kulelerine, Akdeniz ülkelerindeki deniz fenerlerine veya doğudaki Hint zafer âbidelerine dayandığına ilişkin farklı görüşler vardır.

Hz. Peygamber döneminde Mescid-i Nebevî'nin kible tarafında Bilâl-i Habeşî'nin ezan okumak için üzerine iple tırmanarak çıktığı "üstüvâne" (silindir) denilen özel bir yer bulunmaktaydı. Minarenin ilk şekli olarak düşünülebilecek bu yerin dışında mescidin çevresindeki bazı yüksek yerler kullanılıyordu. Camiye ilk minareyi ekleyen kişi Emevî Halifesi I. Muâviye'nin Mısır valisi Mesleme b. Muhalled'dir. Mesleme, Mısır fâtihi Amr b. Âs'ın Fustat'ta yaptırmaya başladığı, fakat bitiremediği Amr b. Âs Camii'ni tamamlatırken binanın köşelerine birer minare koydurmuştur (53/673). İlk zamanlarda özel bir mimari forma sokulmadan yapılan minareler, değişik bölge ve kültürlerde birbirinden farklı biçimlerde genellikle taş, tuğla ve ahşaptan inşa edilmiştir. Meselâ İspanya ve Mısır'da taş, Kuzey Afrika'da tuğla, Arabistan, Suriye ve Anadolu'da taş ve tuğla, Irak, İran ve Afganistan'da tuğla, Hindistan'da taş ve tuğla gibi malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Genellikle gövdeleri yuvarlak veya dört köşe, sade yahut bezemeli olan minareler İslâm

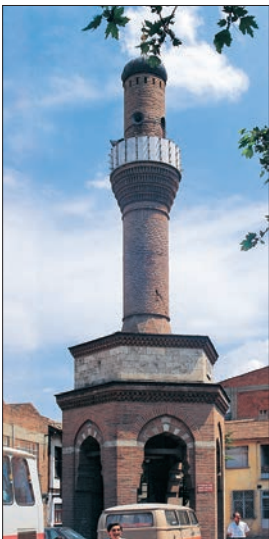
Halep
Ulu Camii'nin
dört köşeli
minaresi

dünyasının doğusunda ve batısında farklı özellikler kazanmıştır. Kuzey Afrika ve Endülüs'ten Suriye'ye kadar uzanan bölgedeki minareler, birkaç katlı yapılan ve kat araları kornişlerle belirtilip iç mekânları pencerelerle aydınlatılan dört köşe kuleler biçimindedir; doğudakiler ise daha çok yuvarlak ve ince gövdelidir. Zamanla dinî mimarinin en önemli unsurlarından biri haline gelen minare klasik Osmanlı döneminde (XVI-XVII. yüzyıllar) en olgun seviyesine ulaşmıştır.

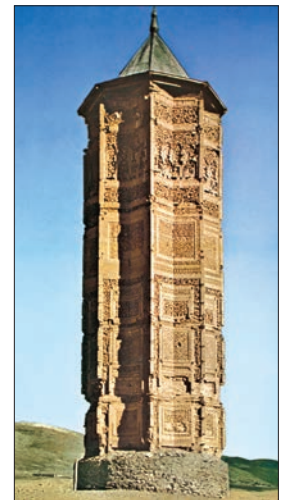
Ana hatlarıyla bir minare kürsü, pabuç, gövde, şerefe, petek, külâh ve alem bölümlerinden meydana gelir. Kürsü minarenin toprak üstündeki tabanıdır ve camiye bitişik yahut ayrı, kübik, silindirik ve çokgen prizma şeklinde olabilir; kapı genellikle buradan açılır. Pabuç kürsüyle gövde, gövde pabuçla şerefe arasındaki bölüm, şerefe ise müezzinin minare etrafında dolaşarak ezan okumak için kullandığı balkondur. Adı "çıkıntılı yer, burç" anlamındaki "şürfe" kelimesinden gelen şerefenin başlıca kısımları üstünde yürünen taban, tabanı taşıyan çıkmalar ve kenarlarındaki korkuluklardır. Yapıldıkları dönemin mimari özelliklerini yansıtmaları bakımından ayrı bir önem taşıyan şerefeler minare üzerinde birkaç adet olabilmektedir. Osmanlı geleneğinde birden fazla minare ve şerefe sadece hânedan mensupları tarafından yaptırılan selâtin camilerine mahsustu. Gövdenin üstündeki konik çatıyı (külâh) taşıyan petek bölümünün kible yönünde şerefeye açılan kapı yer alır. Osmanlılar'da genellikle ahşap iskeletli ve kurşun kaplamalı olan külâhların bazıları İslâm dünyasının diğer bölgelerinden etkilenilerek geç devirlerde taştan ve değişik biçimlerde yapılmıştır. Minarenin en üst kısmında bulunan alem daha çok Osmanlı minarelerinde görülür ve gövdenin zarif biçimde sona ermesini sağlar.

Camilerin en karakteristik unsurunu teşkil eden minarelere bazan medrese, türbe ve hankahlarda da rastlanmaktadır. Genel konum ve biçimler dışında farklılık arzeden örnekler arasında yalnız gövdeden ibaret şerefesiz minareler (Mimar Sinan Mescidi), yapının dışına cumba şeklinde asılanlar (İstanbul Timurtaş Mescidi), bir çeşme ya da şadırvan üzerine oturtulmuş cumba şeklinde olanlar (Bursa Timurtaş Paşa Camii), özellikle Kayseri-Nevşehir bölgesinde görülen ve doğrudan yapıya veya avlu duvarının bir cephesine bitişik bir merdivenle çıkılan bir şerefeden ibaret köşk tipi minareler bulunmaktadır.

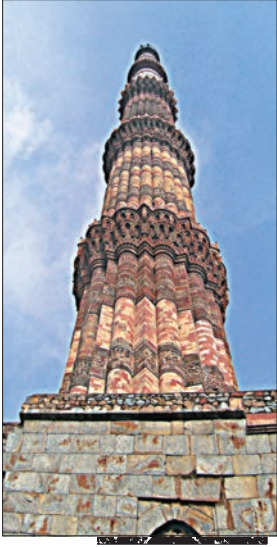
Suriye bölgesindeki kiliseler camiye çevrilirken çan kuleleri de minare haline getirildiğinden Emevîler devrinde dört köşe tipler ortaya çıkmıştır. Nitekim Şam Emeviyye Camii'nin (705-714) güney yönündeki iki minaresinin alt kısımları eski Aziz Yohannes (Hz. Yahyâ) Kilisesi'ne aittir. XII. yüzyıl Zengî mimarisinde dört köşe kaideler üzerine inşa edilmiş yuvarlak gövdeleriyle Selçuklu geleneğine bağlı minareler görülür. Bunlardan Musul Ulu Camii'ninki minare, tezyini kuşaklarla yedi kata ayrılmış yuvarlak formuyla bölgedeki değişimin ilk örneğidir. Suriye minareleri zamanla Memlûk etkisinde kalmıştır. Tolunoğulları III. (IX.) yüzyıl Mısır'ında Suriye ve Sâmerâ izleri taşıyan minareler inşa etmişlerdir. Birinci katı dört köşe, ikinci katı yuvarlak, sonradan eklenen üçüncü katı sekizgen kesitli olan İbn Tolun Camii'nin minaresi İspanya ve Mağrib sanatlarını da etkilemiştir. Onu Hâkim Camii'nin birbirinden farklı biçimlerdeki iki minaresi izler (IV./X. yüzyıl). Mısır'daki örneklerin Hâkim, Ezher ve Kayıtbay camilerinin minareleri gibi en gelişmişleri Fâtımî ve Memlûk devirlerinde

Bursa
Timurtaş Paşa
Camii'nin
şadırvan
üzerine
oturan
minaresi

Sultan
III. Mesud
tarafından
Gazne'de
yaptırılan
minare

Kutup
Minâr –
Delhi /
Hindistan

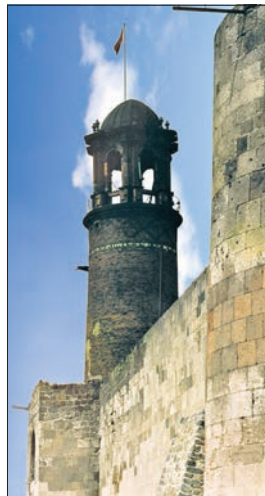
yapılmış, ayrıca bunların süslemelerinde de değişikliklere gidilmiştir. Mağrib'dekiler ise dört köşeli kalın ve süslü yapılar. Kayrevan Sidi Ukbe Camii'nin (105/724) 31,5 m. yüksekliğindeki üç katlı minaresi bölgedeki en eski örnektir. İsbiliye Ulucamii'nin Giralda (Melviye; resim için bk. *DİA*, XXIII, 429) denilen minaresi (586/1190) geometrik motifli kabartma şebekeleri ve at nalı kemerli, mukarnaslı kornişler içindeki pencereleriyle, Merakeş'teki Kütübiyye Camii'nin minaresi de (VI./XII. yüzyıl) dış görünüşü ve süslemeleriyle Mağrib özellikleri taşır. Cezayir'e has örneklerin çoğu Tilimsân'dadır ve XIII-XIV. yüzyıllara aittir; bunlarda pencereler ortadan kalkmış, süslemelere kabartma geometrik şekiller hâkim olmuştur. İslâm dünyasının bilinen en yüksek minaresi 1971'de inşa edilen Cezayir'deki Emîr Abdülkâdir Camii'ndedir (107 m.).

Mısır etkisi taşıyan Filistin'deki örnekler, Gazze'deki kiliseden çevrilme el-Câmiu'l-kebir'in minaresi gibi dört köşe bir kaide üstünde yükselip sekiz köşe ile son bulurlar. Suudi Arabistan minarelerinde belirli bir biçim yoktur. Medine'deki Veli Camii'nin minaresi Suriye tipindedir; burada Memlûk tarzında olanlar da vardır. Mekke'dekilerin bazılarında ise Türk üslûbunun izleri görülür. Irak el-Cezîre'de minarelerin en eski örneği, konik gövdesini dolanan rampasıyla Mezopotamya ziguratlarının etkisini yansıtan Sâmerâ Ulucamii'nin Melviyesi'dir (IX. yüzyıl; bk. *DİA*, I, 51). Bölgede Rakka Camii'ninki gibi (X. yüzyıl) Türk tesirinde kalmış kaidesi sekiz köşeli, gövdesi silindirik minareler de yapılmıştır.

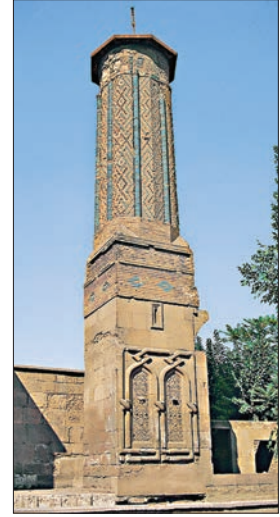
Türkler'in etkili olduğu yerlerden özellikle İran, Afganistan ve Türkistan bölge-

lerindeki minareler genelde yukarıya doğru tedericen daralan ince uzun konik gövdelidir. Karahanlılar'ın 922'de Batı Türkistan'ı aldıktan sonra yapmaya başladıkları tuğla minarelerin Kâşgar ve doğusundaki Uygur illerinde bulunan Budist tapınaklarından (pagoda) etkilendiği düşünülmektedir. Özkent'teki Karahanlı mimarisine ait kuşaklar halinde tuğla süslemeli minare Buhara'nın sembolü sayılan Kalan Minare'nin (521/1127) öncüsü kabul edilmektedir. Tirmiz Çar Kurgan Minaresi (502/1109) on altı yivli gövdesiyle Türkistan'daki ilk örneklerdendir. Gazne'de Sultan III. Mesud'a ait minarenin (495/1102) taş kaide üstünde yıldız biçiminde yükselen tuğla gövdesinin daha sonra yıkılan üst kısmı yuvarlaklıktır. Damgan Mescid-i Cum'a Camii'nin minaresi (500/1106), İran'da yuvarlak gövdeli minareler inşa eden Selçuklular'ın ilk çinili mimari eseri olması açısından önemlidir. Sâve Mescid-i Meydân (453/1061), Zevvâre Mescid-i Pâmenâr (461/1068), Bakü Mescid-i Muhammedî (471/1078), Kâşân Cuma Camii (466/1074) ve Bersiyân Cuma Camii'nin (491/1098) minareleri de yuvarlak gövdelidir. Hindistan'daki minarelerin en karakteristiği aynı zamanda bir zafer âbidesi olan Kutub Minâr'dır. Timurlu dönemde Türkistan'daki diğer bütün yapılar gibi minareler de çiniyle kaplanmıştır.

Anadolu'da minareler Suriye ve Orta Asya Türk geleneklerinin etkisinde şekillenmiştir. Suriye'ye has dört köşeli olanlara Diyarbakır Ulucamii (XI. yüzyıl) gibi bazı Güneydoğu Anadolu camilerinde rastlanır. Anadolu'da Türkler'le birlikte görülen silindirik gövdeli tuğla minarelerin en eski örneklerinden biri Erzurum'da Saltuklular dönemine ait Tepsi Minare'dir (XII. yüzyıl). Genellikle kalın ve kısa olan

Saltuklular
dönemine ait
Tepsi Minare –
Erzurum

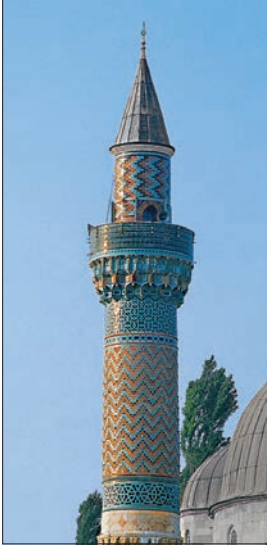

Konya
İnce Minareli
Medrese'nin
minaresi

Selçuklu minareleri daha çok tuğladan yapılmış ve renkli-sırlı tuğlalarla oluşturulan geometrik motiflerle süslenmiştir. Akşehir'deki Taşmedrese'nin mescidi (648/1250), İran ve Irak'takiler gibi gövdesinin üst kısmında baklava motifleri bulunan çift şerefeli minaresiyle dikkat çeker. Niğde Alâeddin Camii'nin minaresi (620/1223) dört köşe kürsüsü, köşeleri pahlanarak sekizgene dönüştürülmüş pabuç kısmı ve kesme taştan kalın, silindirik gövdesiyle orijinal durumunu koruyan örneklerdendir. Taçkapı üzerinde yükselen çifte minare tasarımı Anadolu'da Sivas Çifte Minareli Medrese, Sivas Gökmedrese, Erzurum Çifte Minareli Medrese gibi özellikle medreselerde görülür. Bunlardan ayrılan tek örnek Konya'daki İnce Minareli Medrese'nin (663/1265'ten önce) üst kısmı yıkılmış çifte şerefeli minaresidir. Amasya'daki Burmalı Minare ise (1237-1246) bu tipin en eski örneğidir. Erzurum Yâkutiye Medresesi'nin (710/1310) minaresinde gövde yine baklava motifleriyle süslenmiştir. Antalya'da Selçuklu döneminden kalan, kaidesi kesme taştan, üstü tuğla, gövdesi firûze renkli çinilerle kaplı Yivli Minare (1219-1236) bu tipin Anadolu'daki en muhteşem örneğidir.

Aydınoğulları'na ait Birgi Ulucamii'nin (712/1312) tuğla gövdeli minaresine firûze sırlı tuğlalarla baklava ve zikzak motifleri işlenmiştir. Selçuk İsa Bey Camii'nin (776/1375) avlu duvarıyla mâbedin birleştiği köşelerde yükselen iki minare (doğudaki bugün yıkıktır) konumu dolayısıyla Osmanlı minarelerine örnek teşkil etmiştir. Menteşeoğulları'nın yaptığı minareler, Milas Ahmed Gazi Camii'nde olduğu gibi cami dışından basamaklarla çıkılan balkon şeklindedir. Karamanoğulları dö-

MINARE

Iznik
Yeşilcamii'nin
çini kaplamalı
minaresi

neminden kalan Karaman'daki Emîr Mûsâ Paşa Medresesi'nin minaresi renkli taş örgüsü, yatay yazı kuşağı, şerefe altı mukarnas dolgularıyla dikkat çeker. Dul-kadıroğulları'na ait Maraş Ulucamii'nin minaresi (907/1501-1502) silindirik biçiminde gövdeden ve bir silmeden sonra çok köşeli bir formda yükselir; şerefe altında ise Memlûk üslûbunda renkli taş süslemeler ve mukarnaslar bulunmaktadır. Anadolu Selçuklularının minarelerinde yer alan zengin çini süslemeler, XIV ve XV. yüzyıllarda birkaç yapıda daha uygulandıktan sonra tamamen ortadan kalkmıştır.

Erken Osmanlı dönemi minare yapımında kullanılan tuğla özellikle İstanbul'un fethinin ardından yerini taşla bırakmıştır. Silindirik veya çok köşeli ve ince uzun gövdeli olan minarelerin şerefe altları devrine göre mukarnas dolgulu veya oval geçişlidir. Petek kısmı genellikle uzun değildir; ancak Edirne'de Selimiye Camii'nin minareleri 12 m. uzunluğundaki petekleriyle istisnâ bir durum gösterir. Uzun külâhlar XVI. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır. Osmanlılar, plan ve tasarımlarıyla Selçuklular'dan farklı bir tarzda inşa ettikleri camilerde minare yeri için çok araştırma yapmışlardır. Meselâ Bursa'da Orhan Gazi Camii'nde minare harim duvarının sol köşesinde, Hudâvendigâr Camii'nde üst revakın ucunda, Yıldırım Camii'nde ve Yeşilcamii'de harim duvarının iki köşesinde. Biçim ve oranları itibarıyla sonraları değişmeyecek şekilde kesinleşen ilk örnek Edirne Murâdiye Camii'nde (1435-1436) uygulanmış ve yaygınlaşması bir asrı bulmuştur. Osmanlı camilerinde tek minareler genelde caminin giriş cephesinin sağındadır; ancak İstanbul Firuz Ağa Camii'nde olduğu gibi

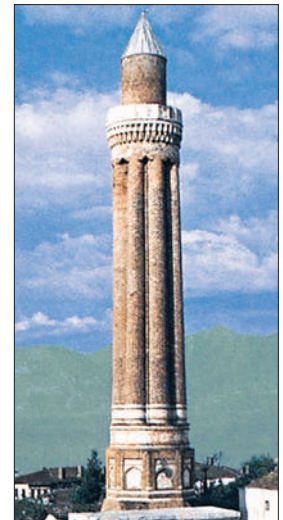
solda yer alanlar da vardır. Kasımpaşa Pi-yâle Paşa Camii'nde minare bu cephenin ortasından yükselir. İvaz Efendi Camii'nin kible duvarının sağında yer alan minaresi ise konumu bakımından tek örnektir.

Tuğla minareler sırlı tuğlalı, çini kaplamalı (Iznik Yeşilcamii 1378-1391) veya düz sıvalı olmak üzere üç çeşittir. Kesme taş minareler on iki-on altı köşeli yalın minareler, kabartma süs zincirleriyle süslenenler (İstanbul Şehzade Camii, Edirne Selimiye Camii) ve gövdelerine renkli taşlarla bezeme yapılanlar (Edirne Üç Şerefeli Camii) şeklinde örneklendirilebilir. Ayrıca burmalı ve yivli taş veya tuğla minareler de vardır. Adını minaresinden alan İstanbul Burmalı Mescid tuğladan yapılmış burmalı bir minareye sahiptir. Manisa'da İvaz Paşa Camii'nin minaresi de (XV. yüzyıl sonu) yivli gövdesiyle bu tipin önemli örneklerinden biridir. Bursa Ulucamii'nin bugüne ulaşmayan orijinal minaresinin yivli ve çini tezyinatlı olduğu bilinmektedir. Edirne'deki Üç Şerefeli Camii'nde (1437-1447) burmalı, yivli, baklava ve zikzak motifli dört minare farklı biçimlerde. Fatih, Beyazıt, Şehzade, Süleymaniye, Selimiye, Sultan Ahmed, Yenica-mi gibi selâtin camilerinde iki, dört, altı minare denemeleri ve sayısı artan şerefeler dikkat çeker. İstanbul'un ilk selâtin camisi fetihten hemen sonra camiye çevrilen Ayasofya'dır ve ilk minaresi önce ahşaptan yapılmıştır. Sonraları ahşap minarelerin daha çok ormanlık bölgelerde ve küçük mescidlerde inşa edildiği görülmektedir. Camiye bitişik olan bu tipe özellikle Anadolu'nun Bolu civarı gibi ağaçlık yerlerinde ve Bosna-Hersek'te rastlanır. Çatının ortasında yer alan ve sadece gövde ile külâhtan oluşan bu minarelere mahfilden dayama merdivenle çıkılır.

Mimar Sinan zamanında daha olgun ve ince bir görünüme kavuşan klasik dönem minarelerinin pabuçlarında baklava motifli yerine yalın piramit biçimi geçiş öğeleri ve külâhla peteğin birleştiği yerde genellikle bir sıra mavi çini görülür. Şehzade Camii'nin (1544-1548) ana kütle ile avlunun birleştiği köşelerin dışında yer alan ikişer şerefeli iki minaresi biçimsel düzenlemeleriyle klasikleşmenin ilk örnekleridir. Bunlarda gövdeler ince çubuklarla dilimlere ayrılmış ve dilimlerin içleri yalnız bu iki minarede görülen dikey birer motif dizisiyle doldurulmuştur. Süleymaniye Camii'nde (1550-1557) avlunun köşelerinde yer alan minareler dikey çubuklu ve incedir. Bunlardan caminin yanındaki üçer, daha kısa olan diğer ikisi

ikişer şerefelidir. Edirne Selimiye Camii'nin (1569-1575) dört köşesinde yer alan yalın, ince, uzunlukları 70 metreyi aşan üçer şerefeli minareler bu özelliklerinin yanında müezzinlerin şerefelele birbirlerini görmeden çıkabildikleri sarmal merdivenleriyle de birer şaheserdir. Sultan Ahmed Camii (1609-1617) ana kütesinin dört köşesinde üçer şerefeli, avlu giriş duvarı köşelerinde ikişer şerefeli olan altı minaresiyle özel bir konuma sahiptir. Yine XVII. yüzyılda İstanbul Eminönü'nde yapılan Yenica-mii'nin minareleri klasik Osmanlı devrinin son örnekleridir.

XVIII. yüzyıldan itibaren Batı'dan gelen barok etkiyle klasik Osmanlı minaresi boyut ve biçim açısından değişmiş, çok ince ve yüksek minareler yapılmıştır. Bunların ilk örneği İstanbul Nuruosmaniye Camii'nin (1748-1755) ikişer şerefeli iki kesme taş minaresidir. Mermerin bolca kullanıldığı kürsüler, cephelerinde birtakım yarım pâyelerle bunlara dayanan kemer ve silmelerle kuvvetli bir barok üslûb sergileyecek şekilde süslenmiştir. Barok ve empire üslûplarının karma olarak uygulandığı Nusretiye Camii'nde (1822-1826) minarelerin pabuç kısmı soğan biçimindedir ve yüzeylerinde bitkisel motifler bulunmaktadır; şerefeler de istirdide kabuğu gibi dalgalı bir formda yapılmıştır. Bu dönem minarelerinde gövde daha da incelmiş ve kaideler bina içine gizlenerek pabuç kısmı tamamen ortadan kaldırılmış, onun yerine gövdeye geçiş birtakım silmeler ve sütun kaidelerini andıran unsurlarla sağlanmıştır. Şerefe altı mukarnasları yerlerini bilezik ve boğumlu çıkıntı gibi oval formulu geçişlere bırakmıştır. Ayrıca şerefe altları iri yapraklarla bezenip gövdelere düşey yivler açılarak minareler

Yivli
minare -
Antalya

İstanbul Süleymaniye Camii'nin minarelerinden biri

korint tarzı sütunlara benzetilmiştir (Dolmabahçe ve Hırka-i Şerif Camii). Ortaköy Camii (1854), İstanbul'da minarelerinin şerefeleri altındaki akant yaprakları yaldızla boyanmış tek örnektir.

Son dönemde karma (eklektik) üslûpta gövdeleri ince, yoğun bezemeli minareler de yapılmıştır (Pertevniyal Vâlide Sultan Camii, 1871). Yine bu devirde Arap üslûbunun etkisiyle bazı minarelerde şerefelerin üzerleri örtülmüştür (Konya Aziziye Camii, 1872). XIX. yüzyılın sonlarına doğru görülen neo-klasik üslûptaki minarelerde çokgen gövdeler, piramitlerden oluşan pabuçlar, mukarnaslı şerefeler, geometrik motifli şerefe korkulukları ve uzun külâhlarla klasik görüntü yeniden yaşatılmaya çalışılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, "nvr" md.; Semavi Eyice, "İstanbul Minareleri", *Türk San'atı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, İstanbul 1963, I, 31-132; a.mlf., "İstanbul'da Bazı Cami ve Mescit Minareleri", *TM*, X (1953), s. 247-268; a.mlf., "Minâre", *İA*, VIII, 329-335; A. Petersen, *Dictionary of Islamic Architecture*, London 1966, s. 187-191; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 45, 48, 63, 86, 102, 114, 234; Celâl Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul, ts. (Maarif Basımevi), s. 228-234; R. Hillenbrand, "Minaret", *Dictionary of the Middle Ages* (ed. J. R. Strayer), New York 1987, VIII, 396-397; a.mlf., *Islamic Architecture Form, Function and Meaning*, Edinburgh 1994, s. 129-171; a.mlf., "Manâra", *El²* (İng.), VI, 361-368; Ara Altun, *Ortaçağ Türk Mimarisinin Anahatları İçin Bir Özet*, İstanbul 1988, s. 9, 28, 33, 38, 49; J. M. Bloom, *Minaret: Symbol of Islam*, Oxford 1989; a.mlf., "The Minaret Before The Saljuqs", *The Art of the Saljuqs in the Iran* (ed. R. Hillenbrand), California 1994, s. 12-28; a.mlf., "Creswell and the Origins of the Minaret", *Muqarnas*, VIII, Leiden 1991, s. 55-58; J. Moline, "Saljuq Minarets in Iran: Developments in the Decorative Scheme", *The Art of the Saljuqs in the Iran* (ed. R. Hillen-

brand), California 1994, s. 38-45; Hüseyin Tayla, "Sinan Minarelerinin Mimaride ve Şehircilikteki Yeri", *Uluslararası Mimar Sinan Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 1996, s. 49-72; Aygün Ülgen, *Klasik Devir Minareleri: Osmanlı Cami Planında Minarenin Konumu*, İstanbul 1996, s. 1-11, 224-259; R. J. H. Gottheil, "The Origin and History of the Minaret", *JAOS*, XXXI/2 (1909), s. 132-154; K. A. C. Creswell, "The Evolution of the Minaret with Special Reference to Egypt", *Burlington Magazine*, XLVIII, London 1926, s. 134-140, 252-258, 290-298; Sedat Çetintaş, "Minarelerimiz", *Güzel Sanatlar*, sy. 4, İstanbul 1942, s. 57-74; Derviş Karamanoğlu, "Minare, Mahya ve Kandilin Tarihi", *Tarih Hazinesi*, I, İstanbul 1950, s. 406-408; Kamal El-Din Sameh, "Minarets in North Africa and Spain", *Bulletin of the Faculty of Arts*, XV/2, Cairo 1954, s. 181-187, rs. 1-15; a.mlf., "Minarets in Persia and India", a.e., XVI/1 (1954), s. 1-5; İbrahim Hakkı Konyalı, "Minarenin ve Kandilin Tarihi", *Tarih Konuşuyor*, IV/20, İstanbul 1965, s. 1651-1653; A. Hutt, "The Central Asian Origin of the Eastern Minaret Form", *As.Af.*, New series VIII [Old series XLIV] (1977), s. 157-162; Ekrem Hakkı Ayverdi, "Osmanlılarda Minare", *KAM*, sy. 4 (1979), s. 17-28; B. O'Kane, "Saljuq Minarets: Some New Data", *Asl.*, XX (1984), s. 85-101, plan XI-XIV; A. Osman Uysal, "Anadolu Selçuklularından Erken Osmanlı Dönemine Minare Biçimindeki Gelişmeler", *DTCFD*, XXXIII/1-2 (1990), s. 505-534; a.mlf., "Erken Osmanlı Döneminde Sırlı Tuğlalı Minareler", *TTK Bildiriler*, X (1994), V, 2349-2367, lv. 491-499; a.mlf., "Zaviyeli Camilerde Minare Problemi", *TEt.D.*, sy. 20 (1997), s. 47-63; Mehmet Yardımcı, "Geçmişin Sessiz Tanıklar Tahta Minareler", *Kültür ve Sanat*, sy. 30, Ankara 1996, s. 62-64; "Minare", *SA*, III, 1409-1411; E. Diez, "Minâre", *İA*, VIII, 323-329; G. S. P. Freeman-Grenville, "Manâra", *El²* (İng.), VI, 368-370; Şerare Yetkin, "Ab-bâsler", *DİA*, I, 51; Câsim el-Übûdî, "İşbiliye", a.e., XXIII, 429; A. Ödekan, "Minare", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, II, 1259.

☞ FİLİZ GÜNDÜZ

MİNBER

(المنبر)

Camilerde cuma ve bayram namazlarında hatibin üzerine çıkararak hutbe okuduğu basamaklı mimari unsur.

Sözlükte "yükselmeye; yükseltme" anlamlarındaki **nebr** kökünden türeyen **minber** kelimesi "kademe kademe yükselerek çıkılan yer" demektir. Genelde camilerde hatibin hutbe okurken daha iyi görülmek ve sesini daha iyi duyurmak üzere çıktığı basamaklı mimari unsuru, bazan da kürsü, koltuk, taht vb. ni ifade eder. Hassân b. Sâbit'in müşrikleri hicvetmesi için Mescid-i Nebevî'de geçici olarak kurulan kürsüye minber deniliyordu (*Müsned*, VI, 72; Ebû Dâvûd, "Edeb", 87). Hz. Peygamber, cennet ehlinin oturacağı nurdan (*Müsned*,

V, 236, 237, 239; Tirmizî, "Zühd", 53) ve altın ile gümüşten yapıp inci ve kıymetli taşlarla süslenmiş (İbn Mâce, "Zühd", 39; Tirmizî, "Şıfatü'l-cenne", 15) minberlerden söz eder ki kelime burada "taht" veya "koltuk" anlamındadır. Rivayete göre ilk defa minber kullanan kişi Hz. İbrâhîm'dir (Fâkihî, III, 209; Taberânî, XX, 167). Eski Ahid'de Ezra'nın, Mûsâ'nın şeriat kitabını bu iş için yapılan ahşap bir minberin üzerinde okuduğu kaydedilmektedir (Nehemya, 8/4). Günümüz sinagoglarında bulunan kürsülere Grekçe **bemadan** gelen **bimah** ve **el-minberden almemar** adları verilmektedir (*EJd.*, IV, 1002).

Önceleri bir hurma kütüğüne yaslanarak konuşan Hz. Peygamber için hicretin 7 (628) veya 8. yılında ilgın ağacından iki basamak ve bir oturma yerinden (mak'ad) ibaret bir minber yapılmıştı. Yaklaşık 1 m. yüksekliğindeki bu minberin oturma yerinin ön taraf köşelerinde muhtemelen uçları topuzlu iki dikme bulunuyordu (İbn Sa'd, I, 254; İbn Ebû Şeybe, III, 450); minber sade bir işçiliğe sahipti (İbn Abdürabbih, VII, 289). Hz. Ebû Bekir halife olunca Resûl-i Ekrem'e hürmeten minberin ikinci basamağına, Hz. Ömer birinci basamağına, Hz. Osman ise altı yıl birinci basamağına ve ardından mak'adına oturmuştu (Semhûdî, I, 282). Resûlullah'ın minberi asâsı ile birlikte "üdân" adıyla anılır; Ferezdak bir beytinde bunu kastederek mülkün kendisine iki üd ve bir hâtem (mühür) miras kalan kişiye ait olduğunu söyler (*Lisânü'l-'Arab*, "avd" md.). Nitekim daha önce Muâviye b. Ebû Süfyân da minberi hâkimiyetini güçlendirmek amacıyla Şam'a taşımak istediğinde, Medine Valisi Mervân b. Hakem'e bir mektup yazmıştı. Ancak marangoz minberi sökmeye başlayınca güneş tutulmuş ve gündüz vakti yıldızlar görünmüştü. Bundan korkuya kapılan Mervân, Muâviye'nin halka sesini daha iyi duyurmak için kendisinden minberin yükseltilmesini istediğini söyleyerek ona altı basamak daha ilâve ettirmişti (Abdülhay el-Kettânî, I, 150). Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh, 161'de (778) ifa ettiği hac sırasında minberi tekrar eski haline getirmek istemişse de İmam Mâlik onun tamamen dağılması endişesiyle bunu uygun görmemiş ve halife de kararından vazgeçmiştir (İbn Şebbe, I, 18). 654 (1256) yılındaki yangına kadar yerinde kalan ve bu tarihte yanması Abbâsî Devleti'nin zevaline işaret sayılan Hz. Peygamber'in minberi, mescidin devlet yönetiminin merkezi olduğu ilk dö-